

protože někdy i navzdory dosavadním poznatkům a intuici je vědec nakloněn posuzovat význam proměnných podle jejich příspěvku k vysvětlené varianci či vybírat takový model, který nejlépe vyhovuje podle testu dobré shody. Proto si také vybírá jen problémy, pro které má vhodná data, ve kterých mají zásadní proměnné vyhovující rozptyly, aby bylo co vysvětlovat. Další nebezpečí vidí Lieberson v tom, že data, která máme o fenoménu, kterým se zabýváme, nemusí být nutně data relevantní pro otázku, kterou si klademe, což si ne vždy dost jasně uvědomujeme. Na to uvádí tento příklad: Analýza předmětů pouštěných k zemi (nikoli ve vakuu) může dát odpověď na otázku, proč se předměty liší v rychlosti pádu, ale ne proč padají. Stejně tak studie rozdílu ve statusu může odhalit, proč se synové ve statusu liší, ale ne proč status vůbec existuje a proč se objevuje určitý systém statusových vztahů mezi otci a syny. Autor říká, že apriori není nic špatného v tom, když si klademe otázku typu "proč tělesa padají k zemi s různou rychlostí", ale měla by nám být zřejmá relativní mělkost tohoto poznání ve srovnání se základní znalostí "proč tělesa padají k zemi", a neměli bychom zaměňovat odpověď na první otázku s odpovědí na druhou (ono to totiž nemusí být vždy tak snadno rozlišitelné). V první řadě bychom měli rozumět, proč nějaká entita nebo proces existují a teprve pak zkoumat, co a jak je mění. V této souvislosti

Lieberson vyslovuje hypotézu, ke které ho inspirovala gravitace, že základními příčinami existence fenoménů mohou být i konstantní síly a jako takové, zcela nepřístupné odhalení statistickými metodami.

Touto zajímavou myšlenkou bych ukončila prezentaci Liebersonových názorů na některé problémy, které předkládá čtenářům. Nezmínila jsem zdaleka všechny, neboť kniha je jich plná. Vybrala jsem jen ty, které mne zaujaly nejvíce a které jsem dokázala přetlumočit. Není to lehké čtení, ale určitě se vyplatí. Pokud bych chtěla knize něco vytknout, pak snad to, že je na můj vkus občas trochu rozvláčná, že se některé věci nefunkčně opakují na více místech, a že není vždy zcela přesná (o to více však provokuje k přemýšlení). Škoda, že autor nenabízí prakticky žádnou novou metodologii k překonání těžkostí, na které poukazuje. Pokud ji nezná ani čtenář, pak mu nezbyvá než maximální opatrnost při interpretaci výsledků, promyšlenější přístup k řešení úloh a v neposlední řadě též dobrá znalost metod, včetně předpokladů, za kterých je jejich použití možné a vhodné. Pak by se vyvaroval řady přehmatů, na které autor poukazuje, neboť chyba není v mnoha případech ani tak v metodách (např. v rozkladu variability a kauzálních modelech) jako v plytkých znalostech o nich, v pohodlnosti lidí a v povrchnosti záměrů.

Blanka Řeháková

Johann Kenneth Galbraith: *The Culture of Contentment*

Boston, New York, London, Houghton Mifflin Company 1992, 195 s.

J. K. Galbraith (1908) je známý americký vědec, který získal široký ohlas zvláště od roku 1958, kdy vydal knihu *The Affluent Society* (Společnost blahobytu), jejíž název se stal trvalým pojmem ve společenských vědách. Autoritu tohoto profesora na prestižní Harvardově univerzitě pak zvláště zvýšila kniha *The New Industrial State* (1967) a další publikace i zasvěcené komentáře v tisku. Trvale vystupoval s mnohými neortodoxními

názory proti tradičním teoriím, a to nejen v oblasti ekonomické vědy, jež byla jeho základní doménou, ale i v oblasti sociální, politické a vojenské, a odhaloval jejich vzájemné vazby.

Své teoretické úvahy a závěry mohl trvale opírat o rozsáhlé praktické zkušenosti ve všech těchto oblastech, vždyť byl poradcem takových významných prezidentů, jako byli F. D. Roosevelt a John Kennedy, a členem vrcholných státních komisí pro ekonomiku, zahraniční politiku a obranu a jeden čas také velvyslancem v Indii.

Široký vědecký záběr opírající se o praktické zkušenosti plně platí i pro poslední

Galbraithovu knihu *The Culture of Contentment*. Již v názvu vyjadřuje snahu o nové přístupy. Volně jej lze přeložit jako "kultura spokojenosti". Ta se, jak sám vysvětluje, vytvořila v posledních obdobích, zvláště v 80. letech. V dalším ji zpřesňuje jako Contented Electoral Majority, čímž myslí určitou většinu z těch, kdo se skutečně účastní voleb a mají rozhodující vliv na politický vývoj USA. Reprezentují tu část amerického obyvatelstva, která vzhledem k svému celkovému postavení je v základě spokojena s politickým a hospodářským systémem v USA a s tím, jak se v posledních obdobích vyvíjel. Staví se proto také proti všem změnám. Základní otázkou je již od dob prezidenta Roosevelta přístup k zasahování státu do ekonomické a sociální sféry americké společnosti a uskutečňování reforem ve prospěch širokých vrstev obyvatelstva, které tvoří skutečnou většinu obyvatelstva a nejsou - byť v různé míře spokojeny.

V této souvislosti Galbraith vysvětluje, že sociální mytologie USA je založena na koncepci beztrždnosti (kterou sám kritizuje), ale přesto se vžil termín "underclass" - podtřída. Sám jej vymezuje jako "functional underclass", tedy že má funkční podstatu. Tu pak vysvětluje na základě pojmu "práce". Ukazuje, že toto slovo může znamenat velmi různé činnosti - od příjemných a potěšujících i velmi dobře odměňovaných až po činnosti nepříjemné spojené mnohdy s ponižující dřinou, ale přinášející zároveň velmi nízkou odměnu. Ti, kdo jsou na nejnižších stupních tohoto žebříčku, však mají důležitou funkci při udržování celkové úrovně společnosti USA a především její "spokojené" části. Patří sem z velké míry tzv. "barevní", a to zvláště nověji přistěhovalí. Zároveň však zde probíhá trvalý proces, kdy část z nich, a to zvláště mladší generace, se snaží dostat výše na sociálním žebříčku a na volná místa nastupují další. V poslední době sem však patří i významná složka bělošského obyvatelstva, a to zvláště z oblastí, které v důsledku celkového ekonomického vývoje přestaly prosperovat. A samozřejmě působí i celkový růst nezaměstnanosti. Spolu s tímto vývojem narůstá tíživost sociálních problémů - potře-

by sociální péče, ale i bydlení, zdravotnictví, školství. Aby je stát mohl zajišťovat, potřebuje zvýšené prostředky - a nejpřirozenější je podle Galbraitha zvýšit daně zámožných. To však nutně naráží na rozhodný odpor "spokojených".

A tu se Galbraith velmi kriticky zaměřuje na hodnocení 80. let, tj. Reaganovy a Bushovy vlády. Zdůvodňuje, že tyto vlády v zájmu contentmentu přispívaly k tomu, co nazývá "licence k finanční devastaci" a "sebeničící tendence moderního kapitalismu". Je to modernizované laissez faire pro velké korporace, v nichž bez ohledu na většinu drobných akcionářů má rozhodování v rukou úzká řídící vrstva využívající svého postavení především pro své zájmy. Je to spojeno s řetězovými fúzemi i prodeji podniků, riskantními obchody s nemovitostmi i bankovními machinacemi vedoucími k otřesným skandálům.

V tomto rámci je jistě podnětný i Galbraithův rozbor "byrokratického syndromu". Ukazuje, že v kultuře contentmentu se projevuje dvojí hodnocení byrokracie. U státních a dalších veřejných institucí a úřadů je byrokracie hodnocena jako neschopná a zároveň často arogantní. Proto je zcela odmítána, ale s jednou výjimkou, kterou tvoří vojenský establishment, CIA a další výzvědné a zpravodajské instituce, pokládané nejen za nutné pro vnější zajištění contentmentu, ale i za nebyrokraticky efektivní. Zásadně kladně je ovšem hodnocena byrokracie soukromých korporací. Vlastně zvláště její vedoucí představitelé nejsou ani označováni jako byrokraté, ale jako manažeři či "entrepreneurs", tj. vlastně podnikatelé, což již samo vyjadřuje podnikavost, dynamiku, efektivnost. Proti tomu Galbraith v souvislosti s výše uvedenými devastujícími a sebeničícími tendencemi kapitalismu dokazuje, že ve skutečnosti rostou negativní rysy této byrokracie.

Galbraithův kritický přístup se výrazně odráží i v jeho obecné analýze ekonomických teorií a jejich spojení s konkrétním ekonomickým a sociálním vývojem. Dokazuje, že tvůrci ekonomických teorií se už od Ricarda až do současnosti pouze zaměřují na zdůvodňování daného vývoje, místo aby odhalovali nové cesty a nová

řešení. To podle něho plně platí i pro prosazování monetaristické teorie a politiky za Reaganovy a Bushovy vlády, které podstatně přispělo k hluboké ekonomické recesi v USA. Ta nejen přinesla další zvyšování rozdílů mezi bohatými a hůře situovanými obyvateli, ale celkově i k podstatnému zvýšení státního deficitu, což se zároveň promítlo i do mezinárodního postavení USA.

Poukázali jsme již na to, že Galbraith měl významné funkce i v zahraniční politice USA. Tím ostřeji působí především jeho základní rozlišení mezi zahraniční a vnitřní politikou. Podle něho ti, kdo působí ve vnitřní politice, musí počítat s mnohem konkrétnější a tvrdší kontrolou a kritikou své činnosti, zatímco oficiální představitelé zahraniční politiky bývají podrobováni kritice jen obecněji formulované, ale mají většinou vyšší prestiž. Na rozdíl od "reálné" vnitřní politiky nazývá Galbraith zahraniční politiku "rekreační" a uvádí, že o tom svědčí i mnohá jednání a mezinárodní konference.

Jakou to má vazbu s contentmentem? Bezprostředně již v tom, že výběr pro funkce v zahraniční politice má převážně exkluzivní charakter a je prováděn z příslušníků contentmentu, a tak zahraniční politika USA hájí hlavně jejich základní zájmy. Právě Reaganova a Bushova vláda upřednostňovala zahraniční politiku proti vnitřní. I když si přitom do jisté míry mohla přivlastnit jako svůj největší úspěch rozpad sovětského impéria a rozklad světového komunismu, zcela opomíjela tak důležitou skutečnost, jako je ta, že USA se z největšího světového věřitele změnily v největšího světového dlužníka, a to podstatně omezilo možnosti jejich zahraniční politiky.

Zde ovšem vyvstává neodlučná souvislost s další problematikou, kterou Galbraith rovněž důvěrně zná a ostře kritizuje, tj. problematikou vojenskou. Spolu s ekonomickou pokládá vojenskou sílu za skutečné pilíře "reálné" zahraniční politiky, ale zároveň ostře kritizuje přílišný růst zbrojení USA, když právě v 80. letech se zvýšily vojenské výdaje USA ze 143 na 314 miliard dolarů. To samozřejmě vyhovovalo vojensko-průmyslovému komplexu, ale i širším vrstvám contentmentu. Vojenská problematika USA

byla ovšem daleko širě kriticky osvětlena v bohaté příslušné literatuře. Zajímavé však je, jak ukazuje Galbraith, že velká část "spokojených", a to nejen těch, kdo se přímo podílejí na ziscích ze zbrojení, vždy podporovala na jedné straně požadavky vojenského establishmentu, ale na druhé straně se stále více snažila vyhnout účasti ve vojenské službě, a to zvláště tam, kde je nebezpečná. Proto také armáda USA, a zvláště ty její složky, které jsou určeny pro přímé bojové akce, se stále více skládá z příslušníků hůře situovaných vrstev, což jí v mnohém dává žoldnéřský charakter. Tento rys byl na mezinárodní úrovni potvrzen i tím, že právě takové země, které předstihly USA v ekonomickém rozvoji jako Japonsko a Německo, za války v Perském zálivu do jisté míry platily tuto demonstraci vojenské síly USA.

Po přehledu těchto hlavních směrů Galbraithova uvažování samozřejmě vzniká otázka, s jakým řešením on sám přichází. Galbraith především zdůrazňuje, že "dialektika moderní kapitalistické nebo přesněji smíšené společnosti nutně vyžaduje určité zvýšení úlohy státu". Je to ovšem stanovisko, které trvale zastával od doby, kdy byl za hluboké hospodářské krize poradcem prezidenta Roosevelta. A v podstatě také stejně formuluje základní směry státního zasahování. V zájmu méně majetných a nejhudších, ale zároveň v zájmu celého společenského systému USA, je třeba zvýšit státní a další veřejné výdaje na civilní potřeby, které se především dotýkají těch méně zámožných, jako jsou hospodářsky zaostalé oblasti, doprava, zdravotnictví, školství a pod. Prostředky mají být získány zvýšením daní zámožných a snížením vojenských výdajů. Tato a další opatření proti velkým korporacím budou čelit i hluboce inherentním sebeničícím tendencím soudobého kapitalismu v USA.

Takové hluboké reformy samozřejmě závisí na celkovém politickém vývoji USA. Ten již v době přelomu 80. a 90. let, kdy Galbraith psal tuto knihu, směřoval k novým volbám v USA, v nichž se mělo rozhodovat o tom, zda se podstatněji změní poměr sil mezi Republikánskou stranou, jejíž reprezen-

tant byl prezidentem, a Demokratickou stranou, která měla většinu v Kongresu. A z tohoto hlediska je zajímavé, jak Galbraith promítá svou koncepci contentmentu do hodnocení těchto až dosud zcela rozhodujících politických stran USA.

Z jeho výkladu vyplývá, že Republikánská strana převážně reprezentuje contentment a je proti většímu zasahování státu do ekonomického a sociálního vývoje. Ovšem i v Demokratické straně je silná složka spjatá s contentmentem, a to zvláště na jihu, zatímco na severu a vůbec ve větších městech a zvláště v hospodářsky postižených oblastech vznikl větší tlak "nespokojených". Tím se již dříve při volbách řídili mnozí kandidáti Demokratické strany, což jim také přineslo úspěchy při volbách do Kongresu i jednotlivých státech. Ovšem pro nadcházející volby - jak ukazoval Galbraith - zůstával hlavní problém v tom, zda prezidentský kandidát Demokratické strany dokáže překonat rozpor mezi konzervativním proudem vyjadřujícím contentment a liberálním proudem podporujícím větší zasahování státu ve prospěch méně spokojených občanů USA.

Když si srovnáme Galbraithovy úvahy a návrhy řešení vývoje USA a předvolební pro-

jevy kandidáta Demokratické strany Billa Clintona i jeho první projevy po vítězství, vidíme, že se v mnohém shodují. Jeho úspěch by tedy znamenal, že dosavadní volební majorita contentmentu se neprosadila. Je ovšem otázkou, bude-li Clinton schopen splnit sliby, které mu pomohly k vítězství. To již bude jistě předmětem nových vědeckých studií a snad i nových přístupů a teorií.

Je jisté nesporné, že Galbraithův kritický, široce pojatý přístup přináší cenné podněty pro všechny společenské vědy a mezi nimi i pro sociologii, a to nejen pro výzkum USA, ale i západní Evropy a dokonce i pro další vývoj naší země na cestě směrem ke kapitalistické společnosti. Sám Galbraith běžně používá tento termín a některé jeho formulace vyhlížejí téměř, jak by byly z marxistického slovníku. Ovšem vždy byl a zůstal vyhraněným liberálem, který sice tvrdě kritizuje nedostatky americké společnosti, ale nechce nahradit její systém jiným, nýbrž požaduje jej hluboce reformovat a tak navázat na linii, kterou již od doby Rooseveltovy "revoluce" pomáhal vytvářet.

Vladimír Soják

Jerzy Szacki: Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia

Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 1991, 488 s.

Kniha polského profesora Jerzyho Szackého *Dilemata historiografie idei i jiné eseje a studie* obsahuje výběr autorových 26 textů, jež byly až na tři výjimky již publikovány v letech 1972-1990. Autor uvádí pouze ty texty, o kterých se domnívá, že si uchovaly dodnes určitou hodnotu, z nichž některé buď nevyšly nikdy v polštině, nebo byly uveřejněny v publikacích, které mohly snadno uniknout pozornosti čtenáře.

Podle Szackého vlastních slov mu největší problém při sestavování výboru činilo to, že v mnoha případech by rád ke svým statím něco dodal, něco v nich přepracoval nebo vyškrtnl. Nakonec se však rozhodl, že kromě redakčních úprav,

spočívajících hlavně v aktualizaci vysvětlivek a citované literatury, na textech nic měnit nebude.

J. Szacki zahajoval svou vědeckou dráhu na přelomu padesátých a šedesátých let, tedy v době, která byla pro další vývoj polské sociologie velmi významná. Politické změny, k nimž v Polsku došlo v roce 1956, umožnily obnovu mnoha sociologických institucí zlikvidovaných v roce 1952, a přes řadu peripetií v dalším vývoji polské sociologie vytvořily podmínky pro její rozvoj odpovídající v zásadě běžně uznávaným standardům vědecké práce. Šlo zejména o to, že navzdory v určitých obdobích silnému tlaku oficiálních politických orgánů nebyl v polské sociologii nikdy zcela opuštěn princip metodologického a teoretického pluralismu a že její představitelé měli vždy rozsáhlé vědeckovýzkumné i pedagogické kontakty se sociology západních zemí, což zase přispívalo